

УДК 82-6.161.2

Т. Шестопалова

ЛИСТИ ВІРИ ВОВК ДО ІГОРЯ КОСТЕЦЬКОГО: СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДІАЛОГУ В 1961-1963 РОКАХ¹

Анотація

У розвідці представлено листування Віри Вовк та Ігоря Костецького упродовж перших років їхнього знайомства. Метою статті є спроба окреслити їхній епістолярний діалог у 1961–1963 рр. крізь призму епістолярної суб'єктності обох його учасників за матеріалами архівної колекції Костецького в архіві Центру досліджень Східної Європи Бременського університету (The Archive of the Eastern European Research Center at the University of Bremen), а також представити цей діалог як путівник спільно твореною ними українською культурною реальністю.

Бажання впливати на адресата певним чином є вирішальним у створенні епістолярної суб'єктності, у якій приховуються або відсуваються на другий план певні риси та аспекти біографічного життя відправника, натомість інші наголошуються. Саме епістолярні суб'єкти забезпечують «сюжет» і «драматургію» епістолярного діалогу, досягають психологічного контакту один з одним і роблять діалог ефективним у практичному сенсі. Епістолярна суб'єктність

¹ Стаття написана в межах виконання проекту "Ukrainian Anti-colonial and Postcolonial Discourse in Exile in 1940s-80s (based on archival collections abroad)" за сприяння Gerda Henkel Stiftung.

обох учасників діалогу в 1961–1963 роках та наступних роках змінювалася під тиском викликів, які Віра Вовк та Ігор Костецький моделювали для себе у процесі сприйняття листів один одного.

Ключові слова: Віра Вовк; Ігор Костецький; лист; епістолярний діалог; епістолярний суб'єкт; комунікативна ситуація.

T.P. Shestopalova. LETTERS FROM VIRA VOVK TO IHOR KOSTETSKY: AN ATTEMPT TO RECONSTRUCT THE EPISTOLARY DIALOGUE IN 1961-1963

Abstract

This study traces the epistolary agency of Vira Vovk and Ihor Kostetsky in their letters, which the author describes as an epistolary dialogue. Given the long duration of their correspondence and the significance of the issues of mainland and emigrant Ukrainian culture raised in the letters, this study mainly covers the letters from the first three years of the epistolary dialogue.

The relevance of the chosen topic lies in drawing attention to preserved abroad Ukrainian cultural heritage, as well as in the resulted from the war with Russia increased interest to study the heritage of the bearers of Ukrainian cultural identity in various cultural, historical, and political circumstances. The purpose of this article is based on materials from Kostetsky's archival collection in the Archive of the Eastern European Research Center at the University of Bremen to outline the epistolary dialogue between Vira Vovk and Ihor Kostetsky in 1961–1963 through the prism of the epistolary agency of both participants and to present this dialogue as a guide to the Ukrainian cultural reality they jointly created. The selected segment of epistolary dialogue represents the communication

between two epistolary agents which represent biographical authors but are not identical to them.

In a specific epistolary situation, which is part of an epistolary dialogue, the epistolary agent represents the will, intentions, and expectations of the author-sender of the letter in relation to the addressee.

The desire to exert the wanted influence on the reader is decisive in the creation of each author's epistolary agency, in which certain features and aspects of the biographical person's life are hidden or pushed into the background, while others are emphasized. It is the epistolary agents who provide the "plot" and "dramaturgy" of the epistolary dialogue, achieve psychological contact with each other, and make the dialogue effective in a practical sense. The epistolary agency of both participants in the dialogue in 1961–1963 and subsequent years changed under the pressure of challenges that Vira Vovk and Ihor Kostetsky modeled for themselves as a result of perceiving each other's letters.

Keywords: Vira Vovk; Ihor Kostetsky; letter; epistolary dialogue; epistolary agent; communicative situation.

Вступ

Серед листів багатьох респондентів Ігоря Костецького (1913–1983) листи Віри Вовк (1926–2022) викликають окремий інтерес з огляду на характерне поєднання в них ділового і приватного змісту, яке дає змогу не лише доповнити знання про саму Віру Вовк новими деталями або уточненими фактами її життя, але й розглянути відбитки інтенсивного взаємозацікавленого, хоч і незмінно складного спілкування дуже відмінних за характерами, самооцінками, баченням свого місця й ролі в модерній українській культурі діячів, яке тривало майже

двадцять років. У психологічно мінливій комунікативній ситуації, забезпеченій їхнім листуванням, проступають специфічні риси обох епістолярних суб'єктів і водночас існує «symbolicznie „królestwo ich więzi”» (Całek, 2019: 100), де перетинаються наміри, бажання, інтереси і вимоги обох комунікантів.

Вісімдесят сім листів і сім карток Віри Вовк, написаних і відправлених Костецькому між груднем 1960-го і березнем 1978-го р., зберігаються в бременській архівній колекції останнього. Ця розвідка сфокусована на листах 1960–1963 рр. Вони цікаві динамікою взаємотворення епістолярних суб'єктів Віри Вовк та Ігоря Костецького, які, безперечно, віддзеркалюють риси біографічних осіб, але не тотожні їм. Зазначений період представлений двадцять одним листом Віри Вовк і чотирма з п'яти збережених копій відповідей Костецького, свідомо збережених ним самим.² Останні з більшою вірогідністю дають реконструювати діалог культурних діячів, чії біографії і спадщина становлять важливий ресурс знання про материкове й зарубіжне українське модерне мистецтво.

Метою статті є спроба окреслити епістолярний діалог Віри Вовк з Ігорем Костецьким у 1961–1963 рр. за матеріалами архівної колекції останнього й представити цей діалог як путівник спільно твореною ними українською культурною реальністю.

В.Стернічук обґрунтувала поняття епістолярного діалогу «як сукупність парних текстів – документів писемного спілкування суб'єктів, що в підсумку складають цілісний текст, набувають жанрово-стильової визначеності та завершеності, зафіксованої у книжковому виданні»

² У кінці листа від 30.3.1963 Костецький зазначає: «Копію цього листа залишаю в себе в архіві, і нехай тоді в усій історії розбираються покоління потомні»

(Стернічук, 2014: 51). Однак варто зауважити, що листування значної кількості суб'єктів української культури не те що не видане, а часто не описане і навіть не структуроване, зокрема, коли йдеться про закордонні архіви, у яких «осіли» цікаві збірки особистих документів письменників-емігрантів. Навряд чи треба відмовлятися від спроб відтворити епістолярний діалог за листами в цих збірках. Переконана, що такі спроби мають сенс і тоді, коли в руках дослідників опиняються листи однієї сторони діалогу, адже вони (листи) теж здатні відображати «зумисну “драматургію” стосунків, демонструють рольову настанову авторів» (Стернічук, 2014: 50).

Методи дослідження

Виклад статті базується на об'єднаному Анітою Цалек у «Новій теорії листа» поєднанні об'єктного («przedmiotowego») і суб'єктного («podmiotowego») підходів до вивчення листів, що дає змогу дістатися «do reprezentacji świata wewnętrznego obecnych w materiale epistolograficznym» (Całek, 2019: 81) та розглянути засоби його вираження. Поєднання об'єктного і суб'єктного підходів дослідниця кладе в основу інтерактивної моделі вивчення листів, що враховує комунікативний і прагматичний аспекти останніх (Całek, 2019: 81–83).

У межах цієї моделі функціонує поняття епістолярної суб'єктності («podmiotowości epistolarnej») як результат переосмислення дослідницею понять «автор листа» («twórca listu») Стефанії Скварчинської (Skwarczyńska, 2006) і «епістолярний суб'єкт» («podmiot epistolarny») Казімежа Цисевського (Cysewski, 1997). На думку Цалек, епістолярна суб'єктність («podmiotowość epistolarna») враховує біографічного автора листа («odnosi się więc

zarówno do osoby (w pełnym tego słowa znaczeniu)» (Całek, 2019: 124) і його «текстову роль (тобто суб'єкта як текстову інстанцію, що передає інформацію)» («do roli tekstowej (czyli podmiotu jako tekstowej instancji nadawczej)» (Całek, 2019: 124). Таким чином, «„Podmiotowość epistolarna” i wyłaniająca się z niej „podmiot epistolarny” obejmuje zatem ten aspekt podmiotowości i podmiotu (rozumianych całościowo), który ujawnia się za pomocą listu jako medium owej podmiotowości; [...] łącząc w ten sposób takie antynomiczne w strukturalizmie instancje, jak „podmiot literacki” i „podmiot czynności twórczej”» (Całek, 2019: 124). Траєкторія епістолярної суб'єктності корелює з викликами, які постають у листах другої сторони діалогу: «Nie ma bowiem znaczenia, do jakiego stopnia „tekstowy” status ma ten, kto w liście mówi – znacznie ważniejsze jest to, kim jest wobec tego, do kogo mówi (wchodząc w rolę nadawcy kierującego swą wypowiedź do adresata), jak kreuje interakcję interpersonalną» (Całek, 2019: 125).

У цій розвідці поняття епістолярної суб'єктності слугує досягненню поставленої мети, оскільки передбачає, з одного боку, апеляцію до особистих і соціокультурних обставин листування (світоглядні позиції, події життя крізь призму почуттєво-емоційних станів кореспондентів, контакти з третіми особами, творчі проєкти); з другого, – можливість прослідкувати становлення й розвиток епістолярного суб'єкта в культурному феномені листування. Елементи наукової практики аналізу дискурсу дає змогу побачити, «że list nie jest tylko tekstem, ale medium, za pośrednictwem którego nadawca i odbiorca tworzą – za pomocą kultury – rzeczywistość o charakterze wyobrażeniowym i w jej obrębie mogą prowadzić dialog» (Całek, 2019: 109–110).

Результати і дискусії

I.

У листуванні Віри Вовк і Костецького епістолярні суб'єкти традиційно марковані звертаннями та підписами, які несли на собі сліди змін характеру комунікативної ситуації: офіційно-ділового, приятельського, конфліктного, відсторонено-ділового, дружньо-ділового тощо. Перший лист Віри Вовк до Костецького, датований 26 грудня 1960 р., був спричинений пошуком видавця й видавництва для вже готового роману «Вітражі», у публікації якого їй відмовило «Українське видавництво», «бо книжка – не лектура для «наших сірих дядьків», і не має на неї читача» (Вовк, 1.I.61³), а також ліричної збірки «Чорні акації», над якою мисткиня продовжувала роботу в той час. Нейтральна форма звертання «Шановний Пане Костецький!» відповідала меті листа: гідно презентувати себе потенційному видавцеві і зробити відповідний запит: «Я б хотіла дати цю книжку [«Вітражі». – Т.Ш.] в чийсь компетентні руки, вже хоч би тому, що він'єту малював Роберт Лісовський, який дуже вразливий на зовнішній вигляд видання» (Вовк, 26.XII.60). Підпис листа так само нейтральний: «Віра Вовк».

Відповідь Костецького 28 грудня того ж року наслідувала форму офіційної відповіді установи з характерною адресацією «Вп Пані Віра Вовк тмч. Женева, Швейцарія» і церемонним зверненням «Високоповажана Пані!». На той час Костецький разом із дружиною, німецькою письменницею і перекладачкою Елізабет Котмаєр, уже був власником видавництва «На горі»,

³ В усіх цитатах з листів збережено авторський правопис і спосіб оформлення дати.

заснованого 1955 р. Відправною точкою для творення епістолярної суб'єктності Костецького в діалозі з Вірою Вовк стала презентація впровадженого ним у родинну справу концепту українського літературного позапартійного видавництва:

Видання «На горі» не є жадним підприємством. Ми з дружиною видаємо книжки як приватні друки, за певним пляном, але не періодично, як це має місце з боку професійних, урядово зареєстрованих видавництв. Критерієм прийняття манускрипту до видавничого пляну є кваліфікація манускрипту і його значення для української культури або й просто для української репутації (бо в нас з'явилися і іншомовні видання: крім відомих Вам німецьких, ще англійською та польською мовами).

Фінансову базу видань «На горі» складають: 1) щорічна допомога від ПЕН-центру Німецької Федеральної Республіки (через його віце-президента п. Казіміра Едшміда), 2) фінансова участь самих авторів, якщо вони мають можливість на це, 3) наші приватні кошти. (Костецький, 28.12.60)

Говорячи про основи роботи свого видавництва, Костецький підкреслює його унікальність (а відтак і свою непересічність як особи, здатної утримувати амбітну справу на плаву) не лише наголошуючи культурну значимість обраних для публікації творів, а й зауважуючи відсутність у нього знань про згадане Вірою Вовк «Українське видавництво». Насправді ж навряд чи співвласник «На горі» потребував пояснення, «що таке “Українське видавництво”», ніби він «не орієнтується» (Костецький,

28.12.60). Воно з'явилося в 1954 р., тобто за рік до заснування «На горі», на Цепелінштрассе 67 у Мюнхені за ініціативи ОУН(б). Тут робили газету «Шлях перемоги» й видавали книги розмаїтого тематичного спектру: історичні, політичні, історико-культурні, господарсько-економічні, художні з виразним антирадянським спрямуванням та утилітарним змістом, що загалом відповідало щоденним запитам переважної частини українських емігрантів.

Заперечуючи будь-яку поінформованість про «Українське видавництво», Костецький підносить «На горі» над злобою дня еміграційної дійсності і дає зрозуміти, що співпраця з ним означає визнання культурної ваги і творчої майстерності автора. Так, він стверджує готовність узяти в роботу незавершену збірку «Чорні акації» – «“купувати kota в мішку”, тому що як поетка Ви для мене виявлені цілковито» – і водночас констатує «туманне уявлення» про її прозу (Костецький, 28.12.60), окремі книги якої видало перед тим згадане «Українське видавництво» («Духи й дервіші», 1956) або «Дніпрова хвиля» («Казки», 1956). У листі від 30.3.63 він наголосить Вірі Вовк: «“На горі” може друкувати твори без особливого таланту. Але “На горі” не друкує ніколи творів немайстровитих» (Костецький, 30.3.63).

Висловлюючи бажання прочитати «Вітражі», перш ніж погодитися видати книжку, Костецький водночас демонструє авторці свій інтерес до неї як мисткині й відтак заохочує до продовження діалогу в інтересах розвитку української літератури за кордоном. Наприклад, він обіцяє (і швидко виконує обіцянку) надіслати їй нове видання «На горі» – вибрані твори Езри Павнда; запрошує відвідати видавництво (фактично, його й Елізабет Котмаєр домівку), щоб обговорити умови співпраці, і готовий зустріти на

вокзалі, якщо вона прийме запрошення; передає вітання подрузі Віри Вовк – художниці Зої Лісовській, доньці художника-графіка Роберта Лісовського, і згадує недавню зустріч з ним самим у Римі; прощається радше сердечно, ніж церемонно або формально: «З правдивою до Вас пошаною Ваш».

Загалом перший лист Костецького вказує на його бажання стало мати Віру Вовк у найближчому колі літературно-видавничих контактів, позначивши в цьому колі Елізабет Котмаєр, яка згодом перекладатиме твори Віри Вовк німецькою, і родину Лісовських. Перехід від нейтрального й дещо зверхнього позиціонування себе як компетентного й неординарного видавця по відношенню до письменниці, яка потребує його послуг, до моделювання локальної культурної мережі, кожна ланка якої цінна для існування цілого видавничого процесу (оригінальний письменник–художник–дизайнер–редактор–перекладач–видавець), визначили динаміку епістолярної суб'єктності Костецького на початку епістолярного діалогу з Вірою Вовк.

Листи Віри Вовк перших місяців листування свідчать про її особисту симпатію до подружжя як одну з важливих засад успішного розвитку ділових відносин між учасниками діалогу, наприклад: «Дорогі Панство! Спасибі за листа, Пане Ігоре! Ви – справжній друг. Певно, що з такою пропозицією, яку Ви тепер зробили, мені буде багато приємніше перекладати цю італійську книгу»⁴ (Вовк, 6.П.61). Також вони фіксують її бажання, якщо не потребу, шукати якоїсь істотної схожості чи навіть збігів у її й

⁴ Костецький запропонував Вірі Вовк видати «Вітражі» і «Чорні акації» в рахунок перекладу українською роману Алессандро Мандзоні «Заручені» (Костецький, 30.3.1963).

адресата характерах. Наприклад, Віра Вовк інтуїтивно схоплює синергію протилежностей, яка, на її думку, визначає характер Костецького, й іронічно презентує йому свій здогад: «Ви – дуже скромна людина, хочете тільки все» (Вовк, 23.ІІ.61). Ділячись із ним своїми оцінними міркуваннями, вона, фактично, включається у гру з творення його епістолярної суб'єктності та використовує цю останню, щоб творити свою: «Я постараюся виконувати дуже точно Ваші вимоги, бо такі тирані, як я, тільки признають інших тиранів» (Вовк, 23.ІІ.61). Змодельована схожість натур обіцяє захоптиву подорож внутрішніми траєкторіями одне одного: «Дуже дорогий Друже! Fiat! Den lieb' ich, der Unmögliches begehrt! Позвольте мені часом з Вами посваритися: це проява дуже подібних характерів, зудар комет!» (Вовк, 20.VII.61). Мисткиня поспішає отримати контроль над комунікацією після «зудару» й бути повноправною «володаркою» у спільних проєктах: «Дорогий Ягве (=псевдо), не будьте тираном, бо це мій титул, не вимагайте від мене послуху, тільки моліться, щоб Ви і я те саме хотіли» (Вовк, 20.VII.61).

Вочевидь, у відповідь Костецький зауважив її надмірну сфокусованість на собі. До такого припущення схиляє відповідь Віри Вовк, у якій вона продовжує намацувати точки внутрішньої спорідненості з ним у характері й цінностях. Ось промовиста цитата:

Дорогий Друже!

<...> Що ж Вам написати про останній лист. Не ставляйте мене на п'єдестал. Про мій нарцисизм більший міт як історична правда. Я пильна, працюю з насолоди, не задля влади. Коли вже раз «запродалася» літературі, не остається інша дорога, це все. А чи той світ там

буде кричати про мене, чи ні, – вибачте: мені все одно. Хочу, і то дуже, написати кілька широких речей для зовсім приватного вдоволення. З Вами мені приємно працювати, бо Ви єдині дотримуєте мені кроку в темпі й точності. Я ціле своє життя страждала, що люди навколо мене не мали порядку і то мої найлюбіші: мама, Зоя, Терезія, Анна-Марія. Єдиний Тато був з мого дерева (чи навпаки!), але я втратила його дев'ятнадцятирічною. Інша річ, коли йдеться про українську справу. Добре було б тоді навіть дістати премію Нобеля, чи полетіти першою на місяць. Я зворушена, що Ви на мене покладаєте всі Ваші сподівання. Що в моїй силі, буду робити, щоб Ви були вдоволені. (Вовк, 8. VIII. 61)

Якщо згадати, що Костецький мав низку моделей епістолярної поведінки («листовних взаємин») на різні випадки й завдання комунікації – «так звані «зондуючі розмови», просто обмін думок, принципові суперечки, спільне опрацювання видавничих плянів, домовлювання про переклади чи інші роди співпраці тощо, тощо» (Костецький, 2005: 103), – то зауваження про «нарцисизм» і водночас піднесення культурних досягнень і можливостей Віри Вовк «на п'єдестал» були його продуманими кроками, щоб «прозондувати» цікаву йому особистість, а також спровокувати її на відвертість, що виходила б за межі доволі умовної опозиції двох «тиранів».

Наведена самохарактеристика Віри Вовк фіксує ті параметри її суб'єктності, які вона презентує як найбільш цінні для подальшого спілкування та співпраці: прямота, сумлінність і самовимогливість у роботі, дослухання свого внутрішнього голосу й слідування йому у творчості;

відданість «українській справі», що у випадку Віри Вовк означало підпорядкування життя підтримці й розвитку української культури за кордоном.

Загалом, епістолярна суб'єктність Віри Вовк цілком компліментарна щодо адресата, у межах якої задане очікування позитивних результатів співпраці з ним. Стверджуючи приналежність Костецького до рідного їй за «темпом і точністю» типу, Віра Вовк закладає одну з найцінніших, з її точки зору, засад їхнього діалогу – довіру, освячену пам'яттю про чесного й самовимогливого батька, який був лікарем і загинув під час бомбардування Дрездена в 1945, продовживши невідкладну операцію замість того, щоб спуститися в укриття лікарні. В останніх рядках наведеної цитати простежується емоційний відрив, зумовлений згадкою про батька. Запевнення в бажанні відповідати очікуванням людини, схожої на нього, й такої, що мала цінний для Віри Вовк літературний, редакторський і видавничий досвід, може бути поясненням, чому вона, самостійна і вольова творча особистість, обіцяє робити все в межах покладених на неї Костецьким «сподівань», щоб він був «вдоволений».

У цьому ж листі Віра Вовк намагається схопити відчуту нею раніше сполученість протилежних начал в характері Костецького близькими їй культурно-світоглядними «пензлями»: «Коли я Вас називаю ренесансовою і zarazом бароковою людиною, тоді не рівняю антиподи Ренесанса і Барокко, тільки думаю про *modus vivendi* в шістнадцятім і сімнадцятім віку. З одного боку, *carpe diem*, з другого – шукання вічних вальорів, середньовічна жага за Богом. Так чи не так?» (Вовк, 8.VIII.61). У світлі цих слів її звертання в листах до Костецького «Дорогий Друже» виглядає аж ніяк не

шаблонним, а природним і сповненим віри в можливість взаємно цікавої тісної культурної співпраці.

Таким чином, у перші місяці епістолярного діалогу листи Віри Вовк були зорієнтовані не лише на вирішення видавничих питань, а й на пошук певної внутрішньої спорідненості, яка мала стати ґрунтом для тривалого партнерства і міцної дружби. Її припущення про «зробленість» з «одного дерева», визнання спільної мети діяльності, що полягала в розвитку модерної української літератури й художньої книжки, згадка про батька, яка підносить Костецького до особистого ідеалу мисткині, і спроба окреслити його творче єство значущими культурно-мистецькими маркерами Ренесансу й бароко визначали простір такої спорідненості.

II

Аніта Цалек називає владу ключовим критерієм визначення епістолярного суб'єкта: «„podmiot epistolarny” oznacza bowiem tego, kto sprawuje władzę nad danym tekstem, kto w nim mówi w swoim imieniu, kto jest w nim pierwszoosobowym fokalizatorem i głosem – bez sztucznego abstrahowania od zewnętrztekstowego autora» (Całek, 2019: 124). Дослідниця зазначає, що влада виявляється у змісті листа, у тому, як відправник розкриває себе в ньому, яку позицію займає щодо одержувача, і зрештою, у спрямованості листа на досягнення відправником певного результату (враження і вплив на подальші дії отримувача) (Całek, 2019: 100, 103). Отже, лист є засобом повідомлення інформації, узгодження намірів, а також каналом контролю за намірами й діями адресата шляхом демонстрації права і здатності здійснювати цей контроль. Так, у вересні 1961 р., імовірно, під враженням вимог чи настанов Костецького, які йшли врозріз з очікуваннями мисткині, її епістолярна суб'єктність змінюється: «Не лякайте мене, будь ласка,

листами. Я не навиджу терору й покажу Вам роги. Пишіть, що Вам подобається, але не возвіщайте мені бур [...] Дуже щиро – Ваша Віра» (Вовк, 8.VIII.61).

Епістолярна ситуація, в яку потрапляють учасники комунікативного діалогу, є результатом виробленої ними культури спілкування і передбачених нею певних правил (Całek, 2019: 100). Через те, що одержувач сприймає інформацію (утилітарний зміст листа) «в пакеті» з репрезентацією відправником власної суб'єктності (метакомунікацією), він завжди стоїть перед викликом так званого «комунікаційного непорозуміння» («nieporozumienie komunikacyjne») (Całek, 2019: 104). Спираючись на дослідження Шульца фон Туна, Цалек звертає увагу на міру чутливості реципієнта: «Równocześnie odbiorca ma wolny wybór: może zareagować na wszystkie lub tylko na wybrane płaszczyzny pierwotnej wypowiedzi» (Całek, 2019: 103). «Informacja o wzajemnych relacjach już bezpośrednio angażuje odbiorcę w komunikację [...], a jeśli jest on nadwrażliwy, wówczas jego interpretacje mogą stać się źródłem problemów interpersonalnych» (Całek, 2019: 104).

Авторка «Нової теорії листа» виводить комунікаційне непорозуміння з одностороннього сприйняття, коли одержувач не сприймає лист у єдності названих чотирьох рівнів – утилітарного змісту, саморозкриття автора-відправника листа, позиції щодо (ставлення до) одержувача, а також запитів відправника на певний результат комунікації, – а виявляє чутливість до якогось (якихось) із них, не помічаючи або ігноруючи інші. Крім цього, непорозуміння може бути викликане тим, що одержувач механічно застосовує чутливість, яка відповідає одному рівневі повідомлення, – на іншому. Наприклад, «często sygnalizowany problem określa albo relację, albo obraz

nadawcy, zatem próba jego rozwiązania na płaszczyźnie rzeczowej prowadzi do pogłębienia konfliktu» (Całek, 2019: 103).

В епістолярних відносинах Віри Вовк і Ігоря Костецького можна припустити наявність початкового комунікаційного непорозуміння, пов'язаного з відмінним уявленням кореспондентів про характер їхніх взаємин і професійної взаємодії. Упродовж років воно набувало рис конфлікту, який, то загострюючись, то згладжуючись, увиразнював ситуативну епістолярну суб'єктність учасників діалогу. Так, у листах Віри Вовк простежується прагнення отримати від Костецького цілковите розуміння й підтримку її мистецьких пошуків, переконань, зрештою, її самої як зрілої творчої особистості і як близької йому за переживаннями й характером почуттів людини. Її епістолярний суб'єкт спирається на стилістичні ресурси, що надають повідомленню інтимного звучання («Бачите, я ніяк “ein Mann, ein Kost,” я зміню свої думки»; «я рішила офіційно виступити як перекладачка роману Манцоні. Наші справи хай нікого не обходять, правда?»), вказують на очікування схвалення другою стороною діалогу («Ви вдоволені, що посилаю Вам писаний на машині переклад? Сподіваюся, що деякі листки не треба буде переписувати й що це Вам заощадить працю»; «Я взяла собі до серця Ваші вказівки що до імен, але не пристосувала їх до отця Крістофоро» (Вовк, 16.VII.61). Питальні інтонації епістолярного суб'єкта тут корелюють з цариною особистих відносин, навіть якщо стосуються реальних умов чи зовнішніх обставин співпраці. Наприклад, «Прочитала з цікавістю вступне слово до цієї книжки (Ви мені його дали разом з частиною перекладу, пригадуєте?)» (Вовк, 16.VII.61).

Здається, Костецький прочитав довірчі роздуми і особисті спостереження відправниці як визнання його особистого і професійного авторитету, який давав йому *право на владу*, яке він застосував до редагування рукописів, надісланих Вірою Вовк для підготовки до друку. У листах 31.VIII.61 і 21.IX.61 Віра Вовк вперше вказала на некоректне з її точки зору редакторське втручання Ігоря Костецького в її поетичну збірку «Чорні акації» та роман «Вітражі». Оскільки у хронологічно першому листі переважає метакомунікація з редактором (розкриття стану адресантки і його ставлення до другого учасника діалогу), а у другому – інтелектуальна реакція на внесені ним зміни і фактичний зміст обставин, що спричинили кризу відносин між ними, то обидва листи можна розглянути як цілісне повідомлення, що має на меті повернення Вірою Вовк контролю над комунікативною ситуацією і вплив на адресата.

У першому зі згаданих листів Віра Вовк оцінює дії Костецького як редакторську сваволю, що призвела до поневаження її творчої суб'єктності, неприпустимого й несанкціонованого проникнення в її творче «тіло». Основою репрезентації епістолярного суб'єкта в листі є біль: «З великим болем я перечитала Вашого листа» (Вовк, 31.VIII.61). Заперечення й обурення супроводжують неприйняття того, що сталося:

Ви не могли поступити самовладно з моїми поезіями, хоч “традиційними”, хоч негеніальними як у Е[мми].А[ндієвської]; вже тремчу на “Вітражі” де теж Ви повставляли Бог зна що, до чого не були оповажені, бо ж мали тільки виправити мову. [...] Ви темпераментом – тиран (16 го чи 17 го віку – байдуже!), ... Ви не

вміли пошанувати мого слова і моєї волі, тому шукайте собі тепер іншу статую на свій п'єдестал. До тепер я була сама і самота мене не лякає. Не вмію й не хочу працювати в такий спосіб (Вовк, 31.VIII.61).

Констатація болю як реакція на спричинений неделікатністю адресата розрив дружби, щиро плеканої в попередніх листах, натяк на Костецького як на Пігмаліона-невдачу у згадці про статую й п'єдестал, саркастична апеляція до творчості Емми Андієвської як експресивний відрух викликати в Костецького луну болю подібної сили, дорікання і звинувачення свідчать про вразливу, послаблену емоційною оголеністю, позицію епістолярного суб'єкта. На цьому тлі категоричний намір розірвати будь-які відносини вказує на глибоку образу, яка не дозволяє контролювати власну суб'єктність у листі й штовхає до самоізоляції. Єдина наявна в цьому листі спроба повернути контроль над комунікацією імплікована у пропозицію «щоб ми розсталися “з гонором”» (Вовк, 31.VIII.61), тобто дотрималися раніше узгоджених зобов'язань, які стосувалися перекладів і підготовки низки видань до друку. Тут прослідковується прагнення бути почутою, визнаною в особистій і творчій самодостатності, домогтися рівних відносин на ґрунті емпатії й довіри, а не лише прагматичної взаємозалежності: «Бачите, Друже, так кінчиться наша велика Дружба. Мені це дуже болюче, вірю, що й Вам, але є рани, які не гояться, і Ви самі це дуже добре знаєте» (Вовк, 31.VIII.61). Іntenція розриву маркує новий спосіб звертання до Костецького ініціалами «ІК». Він відповідає дзеркально, звертаючись до неї «ВВ». Редукція імені скасовує попередній досвід епістолярної суб'єктності обох учасників діалогу. Колишній близький за духом «тиран», з яким було

приємно спілкуватися й працювати, зник з епістолярного простору внаслідок кризи відносини.

У результаті опанування Вірою Вовк себе її лист від 21.IX.61 фіксує відсторонено ввічливого епістолярного суб'єкта:

ІК, Книжки [«Чорні акації» і «Вітражі», видані під маркою видавництва «На горі». – Т.Ш.] прилетіли гаразд. Спасибі за них. Обі дуже гарно видані, а я звертаю на естетичне оформлення велику увагу. Добре, що вуйко Роберт рішився на щось модерне. Ви мені зробили несподіванку моїм фото в «Чорних акаціях» і перекладами, за які я особливо зобов'язана Пані Елисаветі. (Вовк, 21.IX.61)

Огляд мисткинею редакторських змін, що викликали згадану кризу, зважений і позбавлений приватних конотацій. Частина їх вона визнає вдалими, частину – рівноцінними її слову, і ще частину – недоречними. Нейтральні інтонації і впорядкування коментарів за трьома групами видають її рішення не виходити за межі професійних питань в листі. У той сам час реакція на видання «Вітражів» показує, що епістолярному суб'єкту нелегко дотримуватися нейтрального тону комунікації:

Я перечитала свою книжку в практично чужій мові. Правда, я дала Вам санкції на редагування мови, але не на тотальне її перемелення, не виключаючи поетичних засобів. Ви теж позмінювали, де Вам подобалося, текст розповіді. Хоч в цілості книжка тепер багатша мовою, то не чесно [Підкр. Віри Вовк. – Т.Ш.].

Уявіть собі, що як мне критика зганить, я не зможу й оборонитися. Бо що скажу? ІК

винний. А як мене похвалять – я ще в дурнішій ситуації, бо не мене будуть хвалити. Що за ідея Ваша, їй Богу! (Вовк, 21.IX.61)

На думку авторки, редактор прийняв багато невірних рішень, шукаючи заміни тим назвам речей, які були йому не до душі. Унаслідок виправлень вони втратили місцевий колорит («ювелірні є всюди, ковальні золота тільки в Толедо»); змінили свій характер на протилежний («замість гармонії, інструменту схожого на орган, Ви поставили російську гармошку»); набули звучання, невластивого індивідуальному стилю авторки («“гладку зачіску” Ви змінили на “гладеньку” (не люблю таких здрібнень!), “розету” на “розетку”, “малі” на “манюні”»); внесли плутанину в уяву читача («“зернятка чоток” на “кульки пацьорок” (як тоді знати, що йдеться про чотки, не про яке інше намисто?)» тощо.

Приклади невдалих або недоречних правок супроводжуються підкресленням окремих слів, запитаннями, іронічними заувагами, але саме по собі це втручання вже виведене в листі за межі особистого простору, де травматичний досвід може поновлювати відчуття болю. Крізь призму епістолярного суб'єкта Вірі Вовк вдалося повернути собі здатність реагувати на тригерну ситуацію більш раціонально, а не емоційно:

Я не маю тепер можливості піти взад. Це викликало б серію проблем з різними людьми, включно з авторами обкладинок, з видавництвом. Зрештою, знаєте, які в нас обставини з друкуванням літератури. Обі книжки друкувалися перше по журналах, мають вже епігонів, хай ідуть в світ, Бог з ними. Буду дивитися перед себе. [...] Ви, ІК, вільні. Ця історія Вам добре показала, що між нами тяжка

співпраця. [...] Я не можу прийняти становище чури, тільки рівного партнера. Як бачите, тут не справа «ображеної панянки», тільки об'єктивного фахівця, бо я вважаю себе в літературі не менш фахівцем як Ви, хоч признаю Вам ширше знання мови й більше сприту в технічних справах видання. Була б можливість співпраці, коли Ви згодні б посилати мені Вами виправлені твори до останнього перегляду й потім не додавали вже від себе нічого, так як ми домовилися в Ансбаху [Підкр. Віри Вовк. – Т.Ш.]. Того права Ви мусіли б дотримуватися, нажаль, дуже дослівно.

Ото ж, рішайте. Ви зовсім вільні, ІК, повторяю. А я настільки об'єктивна, що не візьму Вам за зле Вашого рішення, яке воно було б, і воно не зменшить до Вас моє признання, там де треба.

Віра Вовк (Вовк, 21.IX.61)

У наступному листі епістолярна суб'єктність Віри Вовк діє через не позбавлене ностальгійних інтонацій нагадування про першу зустріч з Костецьким. На цьому тлі повідомлення про нові подорожі сприймається як знак подолання в собі наслідків конфлікту з колись близьким другом: «Тут в Торонто така сніговія, як колись в Ансбаху, коли я приїхала, щоб пізнатися з Вами. Як бачите, я знов літаю по світі» (Вовк, 29.I.62).

За пів року мисткиня повідомляє про закінчення перекладу роману Алессандро Мандзоні «Наречені» («Заручені») й пересилку його Костецькому. «Тим кінчиться моє зобов'язання супроти Вас», пише вона (Вовк, 8.VIII.62). Безпосередній зміст повідомлень в обох листах

цілком прозорий: дружні і мистецькі зобов'язання розірвані «з гонором» після виконання попередніх домовленостей, і Віра Вовк знаходить себе в інших контактах і справах. Однак на рівні метакомунікації заховано жаль через розрив з Костецьким, творчу особистість якого Віра Вовк високо цінувала все життя⁵. Висловлене сподівання, що подружжя Костецького й Котмаєр переживає «великі творчі хвилини» (Вовк, 29.I.62), можна інтерпретувати як бажання знати напевне й розділити такі «хвилини» з ними. Схожі інтенції прозирають з прикінцевих побажань їм Божої опіки, здоров'я і «вдоволення з праці – цієї і всіх інших» (Вовк, 8.VIII.62).

І все ж листування та спільна робота з перекладами після умовно прощального листа продовжувалися ще щонайменше шістнадцять років. За листами досить легко прослідкувати, як, попри комунікаційні непорозуміння і взаємне невдоволення поточною співпрацею, обидва учасники діалогу намагаються відновити важливу їм обом комунікацію за допомогою певних інструментів впливу. Наприклад, попри те, що Віра Вовк констатує застосування Костецьким маніпулятивної тактики листування, вона залишається широю в бажанні продовжувати співпрацю:

ІК,

Спасибі за пригадування, що дружба справа обов'язку не настрою. Я це добре знаю, і не Вам мене цього вчити. Не подобався мені Ваш тон, і ніхто ще ніколи таким тоном нічого в мене не здобув. Жду далі на книжки з Мюнхену, а потім Вам напишу своє рішення. Цього листа я

⁵ Віра Вовк писала, що багато чим зобов'язана Костецькому (Вовк, 2014, сс. 91, 100). ((Човен на обр'ю. Спогади (2010-2013). Ріо-де-Ж-К-Л, 2014)).

не думала Вам писати, але Ви (ради Бога, не робіть цього!) ставляєте себе в роллю мученика за ідею! Не нате я їздила до Айбу, не на те ми торгувалися за кожну йоту, щоб в останній хвилині Ви самотужки переробили мої поезії – чи віршилища, чи як там. Хіба це – ставляти когось на п'єдестал? Так, себе самого, думаю. [...] Певно, що в історії бували подібні факти, але не без санкції автора в культурних людей. І коли я вже не Еліот, то хоч можу тим потішитися, що Ви не Езра Павнд. [...] О, Ви мені признаєте рацію, й Ви показали Ваше погане сумління в передостанньому листі! Не допоможе Вам тепер бити кулаком по кухонному столі! А я маю всі Ваші листи в окремій течці й з найбільшою відданістю, точністю й радістю хотіла з Вами працювати. Не нарікайте тому на Вашу самотність.

[...] Я Вам признаю, що Ви ідеаліст, може як Жанію Квадрос, хто його знає, але з Вами тяжко працювати, бо не дотримуєтеся елементарних норм співпраці. Єлисавета дістане ореол за життя, будьте певні. А я не вибираюсь в небо, тільки що найвище в чистилище. (Вовк, 13.9.61)

Епістолярний суб'єкт сполучає обурення і бажання знайти компроміс, уражене самолюбство і віддання належного професіоналізмові другого учасника діалогу, втіху від можливості завдати удару у відповідь на заподіяну їй як письменниці образу й водночас розуміння викликів, що постали перед Костецьким, коли він узяв на себе обов'язок просувати українську книжку у світі, де майже не

існувало уявлення не лише про модерну українську культуру, а й про Україну як таку, адже Віра Вовк перебувала в подібній ситуації. Вона працювала над власними творами і водночас інтенсивно перекладала українською та з української, забезпечила вихід кількох літературно-мистецьких видань, які стали бодай рідкісними візитівками української культури за кордоном. Мисткиня кілька разів приватно відвідувала Україну, знала Олесь Гончара («чарівний!») і Юрія Смолича, які часто виступали живою перепусткою в контрольоване радянським режимом середовище письменників підрадянської України; зав'язала «глибоку дружбу» з Григорієм Кочуром, Ліною Костенко, Миколою Бажаном, Миколою Лукашем, Іваном Світличним, Віталієм Коротичем, Михайлиною Коцюбинською, Галиною Севрук, Іваном Драчем, Іваном Дзюбою («красень»), називала нагородою за «страждання в останньому році» знайомство з Василем Голобородьком і Миколою Воробйовим, глибоко переживала ув'язнення Василя Стуса й дорожила листами від нього (Вовк, 15.Х.67).

Мисткиня обстоювала ідею об'єднання культурно-мистецьких сил еміграції і підрадянської України заради утвердження повногослої української культури. Усе це робилося за рахунок часу, що залишався після виснажливої й скромно оплачуваної викладацької роботи в Бразилії, та заощаджених власних коштів. Її переконання й заходи не завжди знаходили розуміння й підтримку в еміграції, зазнаючи критики навіть з боку близького їй кола представників Нью-Йоркської групи. На тлі дефіциту розуміння й підтримки з боку ширших кіл української еміграції можна припустити, що листування й спільні проєкти з подружжям Костецького й Котмаср у певному сенсі були для неї рятівним колом в океані самотності. Мотив самотності зримо присутній у листах Віри Вовк

різних років. Він присутній у її листах за межами обраного для статті часу, маркуючи, попри все, довірливі взаємини учасників діалогу, наприклад: «Для Твоєї праці в мене багато розуміння, любови, журби, занепоїння... То правда, що Ти самотнієш; це істина, якої я ще раніше навчилася» (Вовк, 13 X.71), «Я не ображена, тільки зовсім сама» (Вовк, 31.III.76).

Прочитавши переклад роману «Заручені», Костецький, незважаючи на недавній конфлікт, наполегливо запропонував Вірі Вовк докорінно відредагувати текст за запровадженими в советській Україні мовними стандартами. Він поставив їй у приклад мову художніх творів Ліни Костенко, Івана Драча, Миколи Вінграновського, а також критичних статей Івана Дзюби та Івана Світличного. Прикметною рисою Костецького як епістолярного суб'єкта в цій комунікаційній ситуації є менторська позиція: «Як і всіх попередніх випадках, я не вдаюся ні до яких педагогічних пом'якшень, а висловлю цілком простолінійно те, що насправді думаю» (Костецький, 25.9.1962). Наставницьким тоном він маніпулює незмінним бажанням письменниці об'єднувати сили материкових і еміграційних письменників задля повноцінного існування української культури:

Або Ви долучите Ваш переклад до мово-мисленого комплексу тих двох з чимось мільйонів, що з-за тотальної національної бездарности беруть непорочну мовну дівочість колишньої Руської вулиці. Абож Ви виявите похвали гідну амбіцію посупернити з тамтешніми перекладами (напр., з дуже добрим перекладом «Гепарда» Лямпедузи, що його зробив був Мещеряк і видрукував київський

«Всесвіт») і беззастережно санкціонуєте мою працю над редагуванням (Костецький, 25.9.1962).

Лаконічну позитивну відповідь Віри Вовк можна сприймати як ознаку успішного застосування маніпулятивної тактики епістолярним суб'єктом адресанта й водночас як не менш успішну з боку адресатки тактику нейтралізації його наміру повністю контролювати переклад. «[...] я не образилася Вашими критиками мого перекладу, між іншими навіть зайвими, бо ж я з гори рахувала з перерібною моєї першої спроби. Очевидно я буду радіти, коли Ви переймете на себе ролю редактора» (Вовк, 8.10.62).

III

На межі 1962–1963 рр. епістолярна суб'єктність обох митців працює на відновлення дружніх зв'язків. Віра Вовк пише: «Тепер друга точка: відновлення дружби. Ото ж якщо дружба, то з великої букви, а до цього потрібні статuti, щоб не повторилося те, що ми разом пережили» (Вовк, 22.1.63). Сформульовані в цьому листі «пункти» статуту дружби маркують намір епістолярного суб'єкта надати дружбі раціонального характеру й контролювати її перебіг, щоб уникнути ретравматизації. Однак окличні інтонації, риторичні звертання й запитання видають запит суб'єкта на емпатію як основу дружби:

Пишете: ... “Ви віддана моя в усіх справах плянування шляхів і спрямувань нашої поезії”. Бачите. я цього не можу Вам так дослівно писати. Ради Бога, який справжній мистець згодиться на таке? Та ж мені ніяк не цікаво родити не мої діти, щоб тільки родити! Я можу згодитися на Вами пропоновані переклади (з застереженнями), можу слухати рад,

перестудіювати їх серйозно, але ж не відразу обіцувати, чого може не спроможна дати! Слово є слово, Ви мене розумієте!

Добре подумайте, чи Вам оплачується відновлення дружби (Вовк, 22.І.63).

Ігор Костецький відповів, що ототожнює дружбу зі співпрацею, у якій «видавничі договори» посідають далеко не перше місце. Можна сказати, Костецький вислухав “реальним вухом” повідомлення, що стосується переважно відносин (Сафек, 2019: 103). Свою думку на перспективі Віри Вовк у літературі він сформулював категорично:

Почуття це щось таке, що я, людина досить безсердечна, маю тільки супроти своїх рідних і своєї дружини. З рештою людей мене пов’язує лише той чи той ступінь зацікавленості в них. Я, зокрема, зацікавлений, щоб з Вас стала не просто поетка (чи письменниця), яка от собі пережила враження і відгукнулась на нього віршем або ж написала прозовий твір на випадково спалу до голови тему. Я зацікавлений у тому, щоб Ви стали мистцем великого циклу, мистцем епохальним. Ваш природний хист і все спрямування Вашої природи не дозволяють, на мою думку, задовольнитися лише оцим мінімумом бути однією з п’ятох-десятох. На мою думку, Ви повинні бути або першою, або ніякою (Костецький, 30.3.1963).

Адресант не покидає ідею *творити* з Віри Вовк досконалу модерну письменницю, виходячи з його власних уявлень про таку. Базовою умовою досягнення вимріяного результату було опанування нею української мови під його керівництвом: «відповідні вправи згідно з помилками у

кожному Вашому черговому листі, укладення спеціальних таблиць для пам'яті тощо» (Костецький, 30.3.1963). Також Костецький пропонував курирувати народження «досконаlih» творчих ідей Віри Вовк: «Саме тому, що він [План дружньої взаємодії. – Т.Ш.] стосувався б народження Вами власних, а не чужих дітей, він і потребував би розмови, а не листування. Це означає: сугестій і реакцій негайних, а не з перервою кругло 10 день (Айб–Ріо і навпаки)» (Костецький, 30.3.1963). Таким чином, Костецький озвучив обмежені можливості епістолярного діалогу для забезпечення повноцінної співпраці й підкреслив незамінність безпосереднього «живого» спілкування, покликаною компенсувати змістові й смислові недохопи епістолярних суб'єктів.

Відповідь Віри Вовк на цей лист відсутня в бременській колекції. Однак Костецький у чернетці відповіді на той її незбережений лист приділяє багато місця поясненню запропонованої ним «програми» дружби, наводить нові аргументи на користь останньої та дискутує з адресаткою, знаходячи непослідовною її реакцію на його редакторські зміни. Отже, цілковито порозумітися їм не вдалося. Та й чи могли дві яскраві творчі особистості досягти так званого повного взаєморозуміння і взаємоприйняття? В силу об'єктивних і суб'єктивних причин навряд. Однак Костецький незмінно залишається в колі найближчих респондентів Віри Вовк. Зафіксована в листах 1961–1963 рр. інтенція побудови й відновлення дружньої співпраці співвідносилися з їхнім взаємним небажанням втратити контакт з тією й тим, хто прагнув будувати і зміцнювати культурні мости між українцями в еміграції та на материку й відчував відповідальність за українську книжку в іншокультурному середовищі як візитівку цілої української культури. Відтак, попри істотні

розбіжності в поглядах на літературу та відмінність творчих темпераментів, Віра Вовк згодом визнавала: «Ми таки мусимо разом щось робити, навіть коли та праця не буде гармонійною симфонією, а радше додекафонічною спорудою Шинберга. Згодися» (Вовк, 16.IX.71).

Вона визнавала за Костецьким право на критику мови її творів, виражаючи розпач через відсутність доступу до ресурсів живої української мови в Бразилії:

...українська поетка не знає української мови, це якраз і трагедія, тому твоя іронія впала в кропиву. Всі ви маєте якісь [Підкр. Віри Вовк. – Т.Ш.] контакти з живою мовою, я його не маю роками. Для мене українська мова – майже латинь чи грека, розумієш? Бо навіть, коли читаю прозу, то не відчуваю наголосів, а коли читаю поезію, іноді не розумію слів і не знаходжу їх по словниках. [...] так як воно тепер виглядає, то доведеться або перейти зовсім на португальську або писати «третьою» мовою, як пише Юрко Тарнавський, або його жінка. (Вовк, 13.X.71)

Водночас мисткиня докладала колосальних зусиль, щоб цього не сталося. Як уже було сказано, вона відвідувала Україну та зав'язувала тісні контакти з українськими перекладачами й літераторами. Це відкривало можливість не лише долучитися до живих мовних ресурсів, яких їй так не вистачало в Бразилії, а й отримувати більше професійної критики. На тлі поновних епістолярних суперечок з Костецьким щодо літературної якості її творів і перекладів оцінки материкових літераторів давали психологічну підтримку. Навіть через багато років листування Віра Вовк і Костецький далекі від творчого компромісу. Вона пише:

«...не буду Тобі їх [Вірші. – Т.Ш.] посилати. Про мою поезію, крім Тебе, ще висловились Бажан, Ліна, Драч і інші. Їх погляди мені не менш цінні і рідні» (Вовк, [надійшло 28.4.1978]).

Аргумент «не менш цінні» вказує на бажану модель українського літературного процесу, у якій творчі сили України та еміграції діють разом. Таким способом епістолярний суб'єкт Віри Вовк лапідаризував неодноразово обговорювану в листах проблему стану й перспектив розвитку української літератури, задля якої материк і еміграція мусили шукати шляхів для співпраці, а не протистояти одне одному. У підрадянській Україні була неможлива свобода творчості, а в еміграції був дефіцит читачів, коштів, зрештою, охочих і здатних брати на себе відповідальність за культурний рівень і розвиток української літератури. Відтак, Костецький захищає редакторський «авторитаризм», який ставить йому у провину Віра Вовк, дефіцитом активної цілеспрямованої волі, яка б пододала інерцію «неуспіху» української книжки на Заході:

На відміну від інших, я думаю про інших не плятонічно, а активно, суб спеціє згаданого загального. Тим то я й маю більше прав на егоцентризм, ніж будь-хто інший. Назвіть мені когось, хто ще, крім мене, хотів би і міг би бодай на такому (безумовно, не остаточно беззакидному) щаблі взяти на себе відповідальність за весь [літературний] процес. Якщо назвете, я негайно зречуся свого егоцентризму. Якщо з'являться інші, процес був би двох-, трьох- і тд.- центровий, з'явилася б і можливість вибору. Але не назвете – і то справді не назвете, бо нема таких інших.

І тому й мій невідкличний висновок: або літературне українське життя у Західньому світі буде таке, як я хочу, абож воно не буде ніяке.

[...] Ідеться просто про роздрібнені волі і про одну збірну. (Костецький, 17.4.1963).

Те, що Костецький, попри критику, що дошкуляла Вірі Вовк, вважав її часткою «збірної» доброї волі, ілюструють листи як у межах обраного для цієї розвідки періоду, так і за ними. Тут одна з ілюстративних цитат:

Дорога моя ВВ

[...] радісно і вдячно посідаю ось багату решту бажаного від тебе: переклади та португальську бібліографію. [...] Радісно, що ти така співпрацівлива. [...] У цьому ж бо і завдання співпраці старших з молодшими: показувати шляхи не для наслідування, а до власної творчості. Якби так усі розуміли глузд цієї співдії, то в нас тут уже давно були б не поодинокі, ізольовані, спорадичні культурні вияви, а був би процес, була б епоха. Був би такий період української творчості, що на Україні супроти нас завидки брали. А нас би брали завидки на їхні здобутки, і так би з двох завидкових джерел росла абсолютна єдність нової української культури в світі. (Костецький 16.5.1971)

У цей час Віра Вовк готує книжку українських «міцно збудованих оповідань, що не “розпливаються”» (Вовк, 16.IX.71) у перекладі португальською. Одне таке вона просить у Костецького: «Ти не знаєш, як марю перелити Тебе в португальську форму! Це мій давній борг Тобі» (Там само).

Віра Вовк, яка шукала і знаходила (!) способи видавати українські книжки (в перекладі) у Бразилії, які потім розсилала в різні країни, дуже добре розуміла значення чину Костецького, який так само дбав про українські книжки у родинному видавництві «На горі». Це й не давало їхньому спілкуванню здрібніти до пересічних сварок, хоча діалог часто перебував під загрозою припинення і... все ж таки не припинявся. У 1975 р. мисткиня констатує, що всі спроби «творчого спілкування розбились на наших характерах, або радше: темпераментах» і продовжує: «Якщо в Тебе в пляні якась майбутня спільна робота, то заздалегідь треба устійнити, за що нам вільно а за що не вільно гніватись, бо тим разом то був би союз на життя і смерть! Досить же мені всяких фрагментів!» (Вовк, 30.V.1975).

Висновки

Викликає захоплення здатність обох митців долати власне еґо заради важливих кроків поступу модерної української літератури. Як і Костецький, вона захоплена ідеєю, одного разу висловленою метафорично: «[...] треба сплавити такі розбіжні імена, як Воробйов і Патриція Килина, щоб була одна [Підкр. Віри Вовк. – Т.Ш.] українська література» (Вовк, 13.X.71). Упродовж довгих років епістолярного спілкування обопільне розуміння значення присутності українського художнього слова у світі перекривали вади «темпераментів». Відтак, попри безліч комунікаційних непорозумінь, Віра Вовк відгукнулася про себе й Костецького як про «людей спільних зацікавлень, яких стільки різного [рідного? – нерозб.] в'яже» (Вовк, 19.III.67).

Таким чином, епістолярний діалог розглянутого часового відрізка являє собою зафіксовану в листах комунікацію епістолярних суб'єктів, які репрезентують

біографічних авторів, але не тотожні їм. У конкретній епістолярній ситуації, що є складником епістолярного діалогу, епістолярний суб'єкт репрезентує волю, наміри й очікування автора-відправника листа по відношенню до адресата. Розрахунок справити бажаний вплив на останнього є визначальним у творенні автором листа своєї епістолярної суб'єктності, яка приховує або відсуває на другий план одні риси й аспекти його особи, натомість наголошує інші, що покликані забезпечити психологічний контакт і зробити діалог результативним у практичному сенсі. Епістолярна суб'єктність обох учасників діалогу в 1961–1963 рр. й далі змінювалася під тиском викликів, які Віра Вовк і Ігор Костецький змоделивали для себе в результаті сприйняття листів одне одного.

На тлі колосальної еміграції, спричиненої війною Росії проти України, значення присутності української культури за кордоном як інструменту просування знань про Україну і відстоювання наших національних інтересів збільшується в рази. Репрезентація України через її літературу вимагає консолідованих зусиль не лише на інституційному, а й на особистому рівні взаємин культурних діячів, що залишаються за кордоном. Відтак, епістолярний діалог Віри Вовк з Ігорем Костецьким виломлюється з часових і просторових рамок його первісної появи і корелює з теперішньою українською соціокультурною дійсністю.

Література

Вовк, В. (26.XII.60). Лист Ігорю Костецькому від 26 грудня 1960 р. FSO 01-242, Ihor Kostetzky. Бременський університет.

Вовк, В. (1.I.61). Лист Ігорю Костецькому від 1 січня 1961 р. Там само.

Вовк, В. (6.II.61). Лист Ігорю Костецькому від 6 лютого 1961 р. Там само.

Вовк, В. (23.II.61). Лист Ігорю Костецькому від 23 лютого 1961 р. Там само.

Вовк, В. (16.VII.61). Лист Ігорю Костецькому від 16 липня 1961 р. Там само.

Вовк, В. (20.VII.61). Лист Ігорю Костецькому від 20 липня 1961 р. Там само.

Вовк, В. (8. VIII. 61). Лист Ігорю Костецькому від 8 серпня 1961 р. Там само.

Вовк, В. (31.VIII.61). Лист Ігорю Костецькому від 31 серпня 1961 р. Там само.

Вовк, В. (13.IX.61). Лист Ігорю Костецькому від 13 вересня 1961 р. Там само.

Вовк, В. (21.IX.61). Лист Ігорю Костецькому від 21 вересня 1961 р. Там само.

Вовк, В. (29.I.62). Лист Ігорю Костецькому від 29 січня 1962 р. Там само.

Вовк, В. (8.VIII.62). Лист Ігорю Костецькому від 8 серпня 1962 р. Там само.

Вовк, В. (8.10.62). Лист Ігорю Костецькому від 8 жовтня 1962 р. Там само.

Вовк, В. (22.I.63). Лист Ігорю Костецькому від 22 січня 1963 р. Там само.

Вовк, В. (19.III.67). Лист Ігорю Костецькому від 19 березня 1967 р. Там само.

Вовк, В. (15.X.67). Лист Ігорю Костецькому від 15 жовтня 1967 р. Там само.

Вовк, В. (16.IX.71). Лист Ігорю Костецькому від 16 вересня 1971 р. Там само.

Вовк, В. (13 X.71). Лист Ігорю Костецькому від 13 жовтня 1971 р. Там само.

Вовк, В. (30.V.1975). Лист Ігорю Костецькому від 30 травня 1975 р. Там само.

Вовк, В. (31.III.76). Лист Ігорю Костецькому від 31 березня 1976 р. Там само.

Вовк, В. ([надійшло 28.4.1978]). Лист Ігорю Костецькому з позначкою «[надійшов 28 квітня 1978 р.]» Там само.

Костецький, І. (28.12.60). Лист Вірі Вовк від 28 грудня 1960 р. Там само.

Костецький, І. (25.9.1962). Лист Вірі Вовк від 25 вересня 1962 р. Там само.

Костецький, І. (30.3.63). Лист Вірі Вовк від 30 березня 1963 р. Там само.

Костецький, І. (17.4.1963). Лист Вірі Вовк від 17 квітня 1963 р. Там само.

Костецький, І. (16.5.1971). Лист Вірі Вовк від 16 травня 1971 р. Там само.

Костецький, І. (2005). *Тобі належить цілий світ*. Київ: Критика.

Стернічук, В. (2014). Епістолярний діалог як жанр нефікційної літератури крізь призму образу автора (на матеріалі листування М.Фріша–Ф.Дерренматта, М.Фріша–У.Йонсона). (Дис. канд. філол. наук). Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Całek, A. (2019). *Nowa teoria listu*. Bibliotheca Iagellonica. Fontes et Studia. T. 34. Kraków: Księgarnia Akademicka.

Cysewski, K. (1997). *Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad epistologafią*, „Pamiętnik Literacki,” nr 1.

Skwarczyńska, S. (2006). *Teoria listu*, opr. E. Feliksiak, M. Leś, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

References

Vovk, V. (26.XII.60). Letter to Ihor Kostetsky dated December 26, 1960. FSO 01-242, Ihor Kostetsky. University of Bremen [in Ukrainian].

Vovk, V. (1.I.61). Letter to Ihor Kostetsky dated January 1, 1961. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (6.II.61). Letter to Ihor Kostetsky dated February 6 лютого, 1961. Ibid[in Ukrainian].

Vovk, V. (23.II.61). Letter to Ihor Kostetsky dated February 23, 1961. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (16.VII.61). Letter to Ihor Kostetsky dated July 16, 1961. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (20.VII.61). Letter to Ihor Kostetsky dated July 20, 1961. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (8. VIII. 61). Letter to Ihor Kostetsky dated August 8, 1961. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (31.VIII.61). Letter to Ihor Kostetsky dated August 31, 1961. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (13.IX.61). Letter to Ihor Kostetsky dated September 13, 1961. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (21.IX.61). Letter to Ihor Kostetsky dated September 21, 1961. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (29.I.62). Letter to Ihor Kostetsky dated January 29, 1962. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (8.VIII.62). Letter to Ihor Kostetsky dated August 8, 1962. Ibid.

Vovk, V. (8.10.62). Letter to Ihor Kostetsky dated October 8, 1962 [in Ukrainian]. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (22.I.63). Letter to Ihor Kostetsky dated January 22, 1963. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (19.III.67). Letter to Ihor Kostetsky dated March 19, 1967. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (15.X.67). Letter to Ihor Kostetsky dated October 15, 1967. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (16.IX.71). Letter to Ihor Kostetsky dated September 16, 1971. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (13 X.71). Letter to Ihor Kostetsky dated October 13, 1971. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (30.V.1975). Letter to Ihor Kostetsky dated May 30, 1975. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. (31.III.76). Letter to Ihor Kostetsky dated March 31, 1976. Ibid [in Ukrainian].

Vovk, V. ([nadijshlo 28.4.1978]). Letter to Ihor Kostetsky marked «[was received on April 28, 1978.]». Ibid [in Ukrainian].

Kostetsky, I. (28.12.60). Letter to Vira Vovk dated December 28, 1960. Ibid [in Ukrainian].

Kostetsky, I. (25.9.1962). Letter to Vira Vovk dated September 25, 1962. Ibid [in Ukrainian].

Kostetsky, I. (30.3.63). Letter to Vira Vovk dated March 30, 1963. Ibid[in Ukrainian].

Kostetsky, I. (17.4.1963). Letter to Vira Vovk dated April 17, 1963. Ibid [in Ukrainian].

Kostetsky, I. (16.5.1971). Letter to Vira Vovk dated May 16, 1971. Ibid [in Ukrainian].

Kostetsky, I. (2005). *Tobi nalezhyt` cilyj svit [The whole world is yours]*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

Sternichuk, V. (2014). Epistolarynyj dialog yak zhanr nefikcyjnoyi literatury` kriz` pry`zmu obrazu avtora (na materialy ly`stuvannya M.Frisha–F.Derrenmatta, M.Frisha–U.Jonsona) [Epistolare dialogue as a non fiction genre through the prism of the autor's image (based on correspondence of M. Frisch–F.

Durrenmatt, M. Frisch–Uwe Yonson)]. Candidate’s thesis. Lutsk: Lesya Ukrainka Eastern European national university [in Ukrainian].

Całek, A. (2019). *Nowa teoria listu*. Bibliotheca Iagellonica. “Fontes et Studia.” T. 34. Kraków: Księgarnia Akademicka [in Polish].

Cysewski, K. (1997). *Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad epistolografią*. „Pamiętnik Literacki,” nr 1 [in Polish].

Skwarczyńska, S. (2006). *Teoria listu*, opr. E. Feliksiak, M. Leś, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku [in Polish].

Рукопис статті отримано 12 вересня 2025 року.

Рукопис затверджено до публікації 6 січня 2026 року.

Статтю опубліковано 27 січня 2026 року.

Інформація про автора

Тетяна Павлівна Шестопалова, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та міжкультурної комунікації Чорноморського національного університету імені Петра Могили, дослідниця-гість Саарландського університету (Німеччина).

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-0687-5225>

E-mail: tetianalnu@gmail.com

Tetiana Pavlivna Shestopalova, Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of Ukrainian Philology and Intercultural Communication Department at Petro Mohyla Black Sea National University, a visiting scholar at Saarland University (Germany).

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-0687-5225>

E-mail: tetianalnu@gmail.com